

NĚKOLIK POZNÁMEK K DĚJINÁM CHRUDIMSKÉHO
A PARDUBICKÉHO ŠKOLSTVÍ
V OBDOBÍ NÁRODNÍHO OBROZENÍ

Milena LENDEROVÁ

I.

Zanikání pozdněstředověkých struktur s sebou přineslo vzrůstající nároky na duchovní a fyzickou zdatnost jedince, bez ohledu na jeho postavení či pohlaví. Nové požadavky na schopnosti pracovní síly, historicky vzniklé s počínající průmyslovou revolucí, vyvolaly úvahy o nové organizaci a charakteru vzdělání, zdůraznily význam školy jako přípravy pro praktický život. Vědomí nevyhnutelnosti těchto změn se postupně promítlo do zákonodárství evropských zemí. Pruský příklad a praktické potvrzení převahy Pruska nad rakouskou monarchií přiměly ke školským reformám jako součástí široce založeného reformního úsilí také Marii Terezii.

Situace, z níž měly plánované změny vyjít, na první pohled katastrofální, nebyla zcela beznadějná: vyšší školství vcelku odpovídalo společenské poptávce, primární síť základního školství se pak podařilo vybudovat v souvislosti s restitucí far zaniklých v letech třicetileté války. V některých místech, mj. v Chrudimi a Pardubicích, nebyla kontinuita městského vzdělání, započatá vznikem partikulárních škol, nikdy úplně přerušena. Soupis obyvatel podle víry z roku 1651 zachytil v Chrudimi dvě a v Pardubicích jednu živořící učitelskou rodinu.¹ Existence škol v obou místech potvrzuje i šetření provedená pražským arcibiskupstvím v letech 1676 - 1677 a 1700 - 1701.

Přestože by si porovnání výchozích pozic pro přeměny základního školství Chrudimi a Pardubic vyžádalo podrobnějšího zkoumání především hospodářských podmínek, je již na první pohled zřetelná odlišnost politického postavení obou měst:

1) Státní ústřední archiv Praha (dále SÚA Praha), SM-R-109, sg. Ch 11, f. 11, sg. Ch 23, f. 8.

Chrudim byla městem krajským, královským, patřila mezi východočeská věnná města. Pardubice, město vždy poddanské, bylo od roku 1560 centrem jednoho z panství komorních, což již samo o sobě představovalo výhodu při zavádění zákonných reformních opatření nejen ve školství. Později pak, díky stavbě železnice, získaly Pardubice ještě před zánikem patrimoniálního zřízení výhodné startovní podmínky pro rozvoj podnikání, jehož průvodním znakem byl výrazný růst počtu obyvatel:

rok:	Chrudim	index	Pardubice	index
1785	623 domů		551 domů	
1835	5712 obyv.	100	3546 obyv.	100
1843	5976 obyv.	104,6	4017 obyv.	113,3
1869	9446 obyv.	165,4	9625 obyv.	271,4

Stagnace a následný regres českých královských měst byly zřetelné již v době předbělohorské, události třicetileté války tento trend prohloubily. Výraznější postižení královských měst se nutně projevilo i v oblasti vzdělání: dostatečně výmluvný je tereziánský katastr - zatímco Pardubice mohly vydržovat kantora a čtyři školní mládence, fase pro Chrudim uvádí školního mládence pouze jednoho.² Vedle nižších městských škol se nacházely v obou městech i náznaky školství středního. Po polovině 17. století začali v Chrudimi vyučovat kapucíni, kteří v roce 1762 získali povolení k otevření gymnázia.³ Pardubické gymnázium vzniklo z iniciativy tmnějších minorit již v listopadu 1728.⁴

Pokud do poloviny 18. století rezidovala stará feudální představa o výlučnosti gramotnosti a její zbytečnosti pro široké lidové vrstvy, pak vlivem představitelů oficiálního rakouského osvícenství J. H. G. Justiho a J. Sonnenfelse dochází ke změně v názoru na lid, jemuž je - jako základnímu činiteli hospodářského rozvoje - přiznáno právo na vzdělání. Na základě těchto názorů přistupuje stát nejprve k realizaci reformy vysokého a částečně středního školství. Důležitým krokem bylo založení studijní dvorské komise ve Vídni v roce 1759, v čele s vídeňským arcibiskupem C. A. Migazzim jako předsedou a císařovniným osobním lékařem G. van Swietenem jako místopředsedou.

Hnutí za školské reformy se aktivizovalo na přelomu 60. a 70. let 18. století. Současně byl hlavní důraz položen na školství nižší, základní, s cílem stanovit všeobecně závaznou školní povinnost jako základ vzdělání nejširších lidových vrstev. Pasovský biskup hrabě Ernst z Firmiana předložil 30. května 1769 Marii Terezii návrh reorganizace základních škol, jež měla být provedena státní mocí. Císařovna pověřila kancléře Rudolfa Chotka šetřením o stavu nižšího školství v monarchii. Z poznatků Chotkovy ankety bylo zřejmé, že hlavním nedostatkem

základního školství je nedbalá školní docházka a špatné materiální zabezpečení škol.⁵ Z Chotkova šetření, provedeného v letech 1772 - 1774, se dochovaly písemné zprávy o stavu jednotlivých škol. Podle nich si můžeme učinit přibližný obraz o školství v Chrudimi i Pardubicích.

Do chrudimské školy bylo zapsáno 805 dětí z města a nejbližšího okolí. Kolik jich skutečně do školy chodilo, nevíme, lze předpokládat, že to byla sotva čtvrtina. Ve fasi je zapsáno pět učitelských sil, všichni byli současně hudebníky, těžko říci, který z nich skutečně učil. Nejstarší z učitelů, Pavel Wolf, označovaný jako "Virtuoser Musikus", dostával celkem 186 zlatých a 4 sudy piva ročně, navíc 60 zlatých ze štoly, což byl na tehdejší dobu, kdy učitelé v průměru pobírali 130 zlatých ročně, velmi slušný plat.⁶ Wolf však vůbec neučil, město ho platilo za jeho muzikantské dovednosti, což odpovídalo soudobému trendu, kdy si městské rady považovaly více hudebních schopností učitele než jeho eventuelních kvalit pedagogických. Vedle městské školy byla v Chrudimi od roku 1765 německá škola pro děti vojenského pluku Fabris-Pallavicini.

Do pardubické školy mělo v roce 1772 docházet 297 dětí, chodilo pouze 80, tj. 26,9 procent. Při škole byl dětský pěvecký sbor. Učitel Josef Klazar pobíral 104 zl. 34 krejcarů ročně, navíc dostával pivo, hrách a krupici.⁷ Děti byly rozděleny do dvou tříd, místo již starého a nemocného Klazara učili jeho dva pomocníci, katechismu vyučoval kaplan. Zřejmě v roce 1773 vystřídal Klazara Antonín Petříček, jemuž pomáhali Matěj Diviš, František Poláček a Josef Dvořáček, po brzké Dvořáčkově smrti pak Josef Ešner. Vedle této školy, jež byla v péči města, bylo v pardubicích několik škol soukromých, tzv. pokoutních.⁸ Školní budovy v obou městech byly ve špatném stavu a počtu zapsaných dětí nestačily.

Při reformování nižšího školství v monarchii se studijní dvorská komise rozhodla řídit zásadami, na jejichž základě reformoval nižší školy v pruské Zaháni augustiniánský opat Jan Ignác Felbiger. Komise prosadila jeho pozvání do Vídně, reformátor přijel 1. května 1774. Poměry v rakouské monarchii dobře znal a tak jeho Allgemeine Schulplan für die deutschen Normal-, Haup- und Trivialschulen in sämtlichen k. k. Erblanden je symbiózou zaháňských zkušeností a specifických forem rakouského osvícenství.

Dne 6. prosince 1774 se Felbigerova osnova císařským rozhodnutím stala zákonem. Cíl reformy byl zřejmý z úvodní preambule: "Výchova mládeže oběho pohlaví jest nejdůležitějším základem blaha národu".⁹ Základními organizačními normami Felbigerova patentu byla kategorizace škol - v hlavních městech zemí byly

- 5) J.Šafránek, Vývoj soustavy obecného školství v království Českém od roku 1763 - 1895. Příspěvek k dějinám českého vyučování. Praha 1897, s. 39.
- 6) SÚA Praha, Školní fase (dále ŠF), inv. č. 2, inv. č. 3, kart. č. 7. J.Hanzal, Nižší školy v Čechách v 17. a 18. století. Muzejní a vlastivědná práce, 1972, s. 164.
- 7) SÚA Praha, ŠF, inv. č. 1, kart. č. 2, inv. č. 2, kart. č. 7.
- 8) J.Sakař, Dějiny, 20.
- 9) Y.Štverák, V.Mrzena, Felbiger a Kindermann, reformátoři lidového školství, Praha 1986, s. 96.

2) Tereziánský katastr český, sv. I, Rustikál, Praha 1964, s. 300-301, 311.

3) J.Šafránek, Školy české, obraz jejich vývoje a osudů, I, Praha 1913, s. 107, 109.

4) J.Sakař, Dějiny pardubských škol, in Jubilejní výroční zpráva c. k. státní reálky v Pardubicích, Pardubice 1913, s. 18.

